

Олекса Горбач

УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКИЙ СПИСОК РОСЛИН З ПОЧАТКУ 18 в.

В одному рукописному румунському кодексі Центральної бібліотеки в Букарешті, складеному, на думку М. Гастера, коло 1705 р. і позначуваному Ms. mixt. bibl. centr. Nr. 18, подано на стор. 104 укр.-румунський гlosar trav (42 назви), а на стор. 114 — несповна 50 назв дерев, кущів тощо. Увесь цей словничок передрукував М. Гастер у своїй хрестоматії (M. Gaster: Chrestomatie romînă I, Leipzig—Bucureşti 1891, стор. 355—7); на його виданні спираємося в далішому. Дотичні сторінки рукопису носять відповідні чернеткові румунські наголовки: Ликсон (!), аичъ скріем ербиле, словенъще отвътом (стор. 104), себто: Lexicon, aicea scriem ierbile slovenește «Лексикон, тут пишемо трави, по-слов'янськи тлумачені», — хоч наголовок не зовсім докладний, бо насправді подано якраз румунські відповідники для «слов'янських» назв. На стор. 144 уже таки по-слов'янськи подано й сам наголовок: «Здес пишем древеса». Доречі, крім номенклатури дерев і кущів, у цей другий реєстр внесено теж декілька принагідних виразів, що ботанічної номенклатури не стосуються:

избор'ное кёдра: скъндури де кедру (scînduri de chedru «кедрові дошки»),

носйло: пъргie (pîrghie «коромесло»),

папир: хъртие (hîrtie «папір»),

прута: нуя (nuiá «прут, різка»),

скиба липа: фъшie де тéю (făsie de teiu «кусок липи»),

слъме: гриндъ (grindă «сволок, трам»),

сусъ: сек, ускат (sec, uscât «сухий, сухо»),

сыро: върде (vérde «зелений, -но, сирий, -ро»),

хлъмис: епънджъ (epîngeá «опанча»),

ящер: шопърль (șopîrlă «ящірка»),

в тому навіть одне прислів'я: идѣж зефиръ душит, тамо и щурое поют — оунде сýфль аустру, акол(о) ши грөоріи кънть (únde súflă áustrul, acoló și gréieri cíntă «де повіває теплий легіт, там і сверцьки співають», при чому румунський автор витлумачив слов'янське щуръ як «сверцок», а не як «жайворонок», як це його тлумачив «Лексикон»

Беринди, 1653, стор. 207а). Решта виразів із цього списка стосується ботанічної термінології (близько 80). Вони не впорядковані поазбуочно, а просто списані з якихсь принагідних виписок, до того ж часто з помилками, якщо мова про слов'янські вирази (пивга замість пигва, папорос зам. папороть, берва зам. верба, бритка зам. редъка, мушкатовна какна зам. мушкатовая галка, червениц зам. -нець, млего зам. млеко чи то млечъ, буквисца зам. -виця, заечае капуста зам. заеочая к-а, варухглав зам. якогось здогадного болиголов, -глав, мазма зам. манна тощо). Помилки трапляються і в румунських написаннях, хоч далеко не так часто (п'єсцъ замість pъещъ реște, митърчи зам. минътърчи mînatârci «гриби-шираки»). Це каже здогадуватися, що списував цей слов'янський реєстр виразів румун, який їх не розумів. Але хіба є укладач цього реєстру допустився був помилок проти слов'янської синтакси (плюска за оръх: гъочи де нучи гаоси de nuci «шкаралущі з горіхів», отже мало б бути: пълъска (з) оръха?; скиба липа — мабуть скиба (скипка?) липи; дуб желудя — мабуть: дуб з желудя?; губ диви — може губи диви?). Його правопис слов'янських слів виявляє румунсько-болгарські звички: літера ъ — це інколи я (хлѣмис, цъбулъ, лъща, а літера ъ це подекуди е (копър, цъбулѣ), то о (вълчецъ), крім традиційно-ортографічних написань у визвуці слів після приголосного (глѣнъ, омънъ — поруч частішого: румен, блѣкот). Пишучи подекуди -а замість -ъ (прута замість пруть), писець може йшов за кириличною ортографією румунського, в якій -ъ могло подекуди виступати поруч -а (ярба грásъ «блочки, сосонка» portulaca oleracea — родівникова форма жіночого іменника, але: яръб інтимпоа́сь «колюча трава» — безродівникова форма жіночого іменника).

Вже навіть побіжне зазнайомлення зі «слов'янськими» назвами дозволить зробити слушний висновок, що йдеться тут про українську мову; за таким промовляють: повноголосі форми (березина, берестина, папорос, переступ, черемка; поруч церковнослов'янських млего, прахи, слѣме, (варух) глав і спольщеного подрожник), форми з у на місці укр. і (глуд, оуршина «вільшина»), -ри- на місці давнього -ръ- (кривав'-никъ) та врешті лексика (пивга, рожа, цъбулѣ). Можливо, що форма оуршина «вільшина» це не помилка переписувача, а передає якусь гуцульську говіркову заміну ль на р (пор. бирше «більше», концирар «канцелярія», кілокір «дзвінок», J. Janów: Ze stosunków językowych małorusko-rumuńskich, Сборник ОРЯС 101, 3, Ленінград 1928, стор. 452—8). На молдавську територію вказували б і румунські форми слів: часто бо пропущено визвучне -л означеного родівника -ул у чоловічих іменників (сорбу, гутью, скаю, мущарю, пътрѣнжею, мърарю, устурою — поруч: фрасенул, ўлмул... у числовому стосунку пів на пів).

Звідки ж узяв молдавський румун укр. назви для свого реєстру рослин? Виразні церковнослов'янізми серед цієї укр. мови недвозначно свідчать про книжне походження його джерела. Докладніша аналіза виявляє, що укр. матеріалу достачили йому тут: 1) «Лексикон» П. Беринди; 2) рукописний латинсько-слов'янський і слов'янсько-латин-

ський словник київських філологів Епіфанія Славинецького й Арсенія Корецького-Сатановського, а може ще й «Синоніма славеноросская», видана П. Житецьким, — крім якогось незнаного нам ще укр. зільника. Загально про відомі досі збережені копії словника Славинецького-Корецького див. нашу статтю «Укр. гlosi в поліглотних словниках А. Калеїна та Г. Мерісера (1603)». Удоступненість усіх тих укр. джерел румунському складачеві реєстру промовляла б за тим, що йшлося тут про якогось студента ачи ченця, що свої винотування поробив був у Києві на підставі згаданих рукописів.

В низці випадків годі рішити, котре це укр. джерело послужило румунському авторові; всі бо названі още лексикографічні праці якось пов'язані з Бериндиним «Лексиконом»: 1) його оберта (на укр.-церковнослов'янську частину) перший укладач «Синонім славеноросских» (надрукований Житецьким текст — це лише дуже попсована помилкаами переписувача копія; ми користуємося передруком при львівському перекладі праці П. Житецького «Нарис літературної історії укр. мови в 17 в.», Львів 1941, стор. 137—98), напр.

Бер.:

глѣнь: сокъ
лѣща: сочевица, имя яди... горохъ моченый
сланутокъ: горохъ рогатый, ногутъ, крупы
стволie: покрива
слѣмъя: брѣвнѣ, трамъ, бервенѣ
хартія: картка, листок, папѣр
хлямійсь: жолнѣрская шата, конейкъ
щуръ: сковоронокъ

Син.:

сокъ: глѣнь
горохъ моченый: ляща
ногутъ: горохъ, сланутокъ
крупи: сланутокъ
покрива: стволie
трамъ: бервено, бервено, слѣмъя
папѣръ: бумага, хартія
жолнѣрская шата: хлямъисъ
копенякъ: хлямисъ
сковоронокъ: щуръ

2) Бериндину церковнослов'янську частину «Лексикону» — особливо ж спеціальну термінологію (в тому ж біблійно-ботанічну) там головно, де Беринда подає посилання на відповідне місце з Острозької Біблії — використовував Славинецький у своєму ж латинсько-слов'янському словнику, віднотовуючи зокрема такі посилання (іх у різний мірі добайливо чи механічно списували копісти наявних шістьох відпісів цього словника; найстаранніше ці посилання виступають у паризькій копії), напр.

Бер.:

зеленичіе: ест дёрево, котрое лѣтѣ и зимѣ зéлено, подобное лістъе маеть зѣл'ю на котромуъ черніцѣ ягоды

Слав. (DLS)

зеленичіе древо (vixus, atinia), Icaia 31
кисъ зеліе (chamecissus) Мак. 2. гл. 6

ростутъ, Исайя 31
кісся: блющ' 2 Мак. 6. 7. опих...
плѣска: луцинка з'которои жбó-
лудъ або орѣхъ выпадаеть,
Иса. 6
ситовіе: ситникъ, Исход 2.
шипчанъ Єзек. 19. Овоц с'того
дерева албо що такбвское

3) Подібно й слов'янсько-латинський словник паризької копії виявляє виразне споріднення з «Лексиконом» Беринди, напр.

Бер.:

алчба: (лакнен'е, голодност), esuritio
клюсъ: конь, шакапа
кляпина: всякое дре́во нагнёное,
москобски нарицаётся...
кукблища: чернуха, Исаи. 28
паппа... дѣтей брашно ест...
слѣмъ: бръвнó, трамъ, бервенб
чящъ: гуща, густвинá лѣсная або
густый лѣсъ, 4 Црс. 19 ,сх.
23

4) Слов'янсько-латинський лексикон Корецького-Славинецького, що знову ж являє собою до деякої міри обернення латинсько-слов'янського словника, збігається в дуже багатьох випадках з цим останнім, зокрема в ботанічній номенклатурі, напр.

СЛЛ.:

бабка зе́ліе: plantago
бозъ дре́во: sambucus
броскви́ня дре́во: Persica arbor
вълче́цъ: tribulus
глогъ: oxyacantha, spina alba
груша: pyrus
грушка: pyrum
губа морская: spongia
горушица: sinapi
еме́ля: viscum
зеленичіе: laurus, pinus
иглица волоское зе́ліе: russus,
-им
капуста чёрная: crambe, coramb-
le(!)

плѣски желудей (gulliocae) Icaia
6
рогоза (mariscus) Іовъ 30, сітовіе
шипчана плѣска или кóжа
(ciccum) Єзекійл 19.

СЛЛ.:

алканіе, алчба: esuries, esuritio
клюсъ: equus, equa
кляпіна: omnis arbor incurvata
куколица, чернуха, Icaia 28
паппа: cibus ruerorum
слѣмъ, бервенб: trabs, tignum
чящъ: densitas, opacitas

DLR.:

бабка, язычокъ, т. plantago, ar-
noglossum, petrona, pithium
бозъ: sambucus, sabucus, chame-
acte, acte
броскви́ня полная: cara
бросква дре́во: Persica
влѣче́цъ: acanthaleuce
волченъ: tribulus, rhamnus
глогъ: oxyacanthes, cornus
груша: pyrus
губа: spongia
горушица полная: erysimon
емела: hypheal, cassitias, имѣла:
decipula
зеленичіе: buxus, atinia

кленъ: acer	иглица: myrtacantha, hieromitros, chamemysrine
копръ: anethum	капуста черная: crambe, coramus, equaprium
крбокось: cnicus, cnecus	кленъ: acer, zygia, glinon
кринь: lilium	копръ: mustela, копръ вертоград- ный: anethum
кровавникъ зёліе: herba sanguinaria, stratiotes	крокось: crocus, cnicus
липа: tilia	кринь: lilium, crinanthemon, anti-
ляща, сочевица: lens, lenticula	cantharus
папоротъ: filix	кровавникъ: stratiotes
рётка: raphanus	липа: tilia, philyra
рёдка дивія: armoracea, -atium	соцевица: lens, lenticula
репина, яворъ дрёво: acer, platanus	папоротъ: filix, blechnon, pteris, hermubais
рѣпа: garum, rapa	редковъ: raphanus
рѣжа: rosa	редка: cortinon
рожа полная: cynorrhodon, rosa sylvestris, cynacantha	рѣдка дивая: ischas
рокитина: salix viminalis, vimen	редка полная: armon moracion
ситовіе, ситникъ: iuncus, scirpus	репина: platanus
сланутокъ, горох варений или ногутъ: pisum cornutum, Tur-	рѣпа: rara, conylylis
cicum	рожа, шипокъ: rosa
слива, древо: prunus	рожа полная: cynacantha, cynor-
слива, овощь: prunum	hodon, sentes, fremium
сливи оугорстії: pruna Damascena	рокитина: viminalia
слюз зеліе: malva, malache	рокитина, прутіє: vimen
слюз высокий полный: alcea	ситовіе: iuncus, ситовіе, рогоза: scirpi
стволіе, крапива: urtica	горохъ: pisum
стуракіна, тополя зеленая: populus rompotinus	слива: prunus
дебуля: lateraria	сляз: malva, moloche
червленый лукъ: сере campestre	слезъ великий: hibisco, -cum, al-
яблонъ: malus, pomus	thea
яворъ: acer, platanus	кропива: urtica, крапива, стволіе: acalyphe
	тополь: populus, acherois
	цебуля: genon, pallarana
	цебуля, червленый лукъ: сере
	яблонъ: malus, pomus
	яворъ, кленъ: glinon
	яворъ, ясечъ, грабъ: ornus

Лише там, де оці названі укр. словники різняться поміж собою (відсутністю даного виразу чи іншою його формою), можна встановити безспірну залежність румунського автора від даного укр. першовзору. Найчастіше дается встановити такий зв'язок із латинсько-слов'янським словником Славинецького — просто й тому, що його ботанічна

ділянка ще найбагатіша (охоплює близько 900 номенклатурних позицій).

Понад десяток виразів списка веде до Бериндиного «Лексикону»: зеленічіє: букъ (може рум. bucsău «жерновець ситниковий» spartium iunceum, зіпсоване при переписуванні?); у Беринди зеленічіє, див. повище;

избор'ное кедра: скъндури де кѣдру (scinduri de chedru «кедрові дошки»); у Беринди: дрёны цѣдру, дрыжѣнь дёрева, Єзек. 17, чого рум. автор не зрозумів;

колува: бобул (bobul «біб» vicia faba); у Беринди: кόливо — кутъй (рум. colivă «кутя»), колюба — пшениця (себто: опихана пшениця для куті), а що румунський автор передав як «біб», бо в його батьківщині місце пшениці при виготовлюванні різдвяної страви займав біб;

комбёста: сфе́кли (sfeclă «буряк» beta); у Бер. комбóста — свéкла пріправна;

лъща: линте (linte «сочевиця» lens esculenta); у Бер. ля́ща: сочевица, ... горóхъ мόченый;

синап, горошишну: мущарю (muștar «гірчиця» sinapis alba); мабуть, контамінація із Славин. sinapi (DLs) горушица та з Бер. горушýца: горчица й горúшно: горчично, — попсована при переписуванні;

ситóвіе: цепериг (çepirig «ситник» scirpus); у Бер. ситóвіе: ситник';

сланутоқ: нъхут (nâhút «турецький горох, тетеря» cicer arietinum); у Бер. сланутоқъ: горóхъ рогáтый, ногúтъ, крупы, 1713;

слѣме: гриндъ (grindă «сволок, трам»); у Бер. слѣмѧ: бръвнó, трамъ, бервенбó;

ст'вóле: бозу́л (boz, bozie «бузина» sambucus ebulus); у Бер. ствóле: покрýва, Ісаї. 55 (себто Iсаїя 55:13 sirpadh «якась степова рослина; біла гірчиця», E. König: Hebräisches und aramäisches Wörterbuch zum Alten Testament, 6—7. Aufl., Leipzig 1936, стор. 308, тлумачене звичайно як — «кропива»), рум. автор хибно зрозумів стволіє як «цівки» й підшукав назву такої рослини, з якої справді роблять ткацькі цівки;

стуракини: плоп сълбатек (plop sălbatic дослівно «дика тополя»); у Бер. стуракýна: тополя зелéная. Бытія 30 (себто: І. кн. Мойсея 30:37);

чáщъ: пъдуре (pădure «ліс»); у Бер. чяцъ: гúща, густинá лъсная, або гúстый лъсъ, 4 Црст. 19, сх. 23;

частýна: пъдурѣ дѣасть (pădurea deasă «густий ліс»); у Бер. чястина: густинá, гущáвина;

глѣнъ: сок sau мъдухъ де лемн (suc sau măduvă de lemn «соки або серцевина дерева»); у Бер. глѣнь: сокъ;

Серед інших ботанічних назв нашого слівничка для понад двох десятків джерелом можна вважати латинсько-слов'янський словник Славинецького, для несповна десятка — слов'янсько-латинський словник Корецького—Славинецького, а для останніх понад двох десятків

годі ближче встановити, котра частина послужила тут джерелом, бо дані вирази спільні обом словникам.

З латинсько-слов'янської частини взяті такі вирази:

барвинок: меришор (merišór нині лищ: 1) «рябина» *vaccinium vitis idaea*, 2) «брусниця» *pirus baccata*, подекуди однак і як синонім назв для барвінку *berbenóc*, *saschiu*); DLR барвинокъ: *chamedaphne*, барвінокъ: *polygonoides epigesis*, *hydragogon*, *daphnoides*, *cephalos*, барвенокъ: *vinca*, *scandulaca*, *clematis*, *daphnoides*;

берва (=верба): салчя (sálcie «іва, верба» *salix alba triandra*); DLR верба: *salix*;

дуб желудя: копачюл стежар (copácoul stejár «дерево дуб» *quercus*); DLR дуб: *quercus*, *latifolia*, *hemeris*, *halophlaeos*, *eo(ne)*, *cerrus*;

ива: дин нъмул ръкитеи (din neamul râchitei «з породи іви» *salix fragilis*); DLR ива: *abiga*, *chamepeuce*;

лук червенец: чѣапа (ceapă «цибуля» *allium cepa*); DLR лукъ червленый, цебуля: сере, *crommion*;

млέго: сусаю (*susai* «осет» *sonchus*); DLR млечь: *sonchos*, *cicerbita*;

гуся нога: пичорул гъщі, талпа гъщі (piciorul gîștii, talpă g-i «глуха кропива, гусячий слід» *leonurus cardiaca*); DLR нога гусяя: *che-norus*;

оманъ: ярбъ маре (iarbă mare «дев'ятисил, оман» *inula helenium*); DLR оман: *helenium*, *belenium*, *nepenthes*, *alus*;

осет влакій: скаю рум(ъ)неску, воиническу (scai romînesc, voinicesc дослівно «будяк румунський, хоробрий», нині scai voivicesc «будяк лісовий» *dipsacus silvestris*); у DLR, DLS і ін. копіях лише: осет італійскій: *cinnaris*, *acorna* як переклад польського *oset włoski* в словнику Калегіна; звідти й узято осет влакій, причому румунський автор хибно витлумачив це в ласкій як «волоський, румунський»;

переступ: виц(ъ) албъ (viță albă «бородавник» *clematis vitalba*); у DLR переступ: *ampelos leuce*, *bryonia*, п-п бѣльй: *archerostis*, *cedrostis*, *madon*, *ophyostaphylos*, *psylothrum*;

пивга (=пигва): гутью (gutúi «айва, гутя» *cydonia vulgaris*); у DLR пигва, овоющъ: *cotoneum*, *cidonium malum*;

подорожник: пътлайджінъ, спориш, тро скот (pătlágina «подорожник, бабка» *plantago maior*; sporíš, tróscot «моріг, спориш, дерес» *polygonum aviculare*); у DLR подорожник: *cichorium*, *seris*, *chreston*, подорожникъ: *ambuleia*, *carcinethron*, *hedipnois heliostrophon*, *intubus*, *halmas*, подорожникъ, споришъ: *genitura*;

расходник: окюл боулуй (bchiul bólui «айстри, роман-зілля» *leucanthemum*, *aster chrysanthemum*); у DLR расходникъ: *sedum* (нині «чистець, розхідник»), *sempervivum* (нині «роївник, доля»), *olochrysum*, *chrysoprassus*, *hypogeson*, *aromen*, *lebetes*, *notion*;

румен: мушъцел (mușețel «ромашка» *matricaria chamomilla*); у DLR румен: *chamemelon*, *anthemis*, ромен: *chrysanthemon*, *leucanthemis*;

рѣпек: скаю сау брустур (scai sau brústure «будяк або реп'ях, лопух»).

lappa maior, minor, tomentosa); DLR репикъ: xanthion, agrimonia, philanthropus, eupatorium;

слѣз: налбъ мѣре (nálbă mare «велика мальва», нині nalbă: 1) «дикий слиз, дзіндзівер» malva silvestris, 2) «бесіжник огородний, рожева мальва» althaea rosea, 3) «слизник, проскурняк, лікарська мальва» althaea officinalis); DLR слѣз: alcea, plistolochia, сляз: malva, moloch, слиз великий: althea, hibiscio, anadendromaluthe;

смерчии: браад ку рѣшинъ (brad cu rășine «ялиця з живицею» abies alba pectinata); DLR смерчие: picea, с-е лѣсное: piceaster, смерчие веліе: acatera, смерчів малое: acatalis;

теревенфъ: маслин сълбатек (maslin sălbatic дослівно «дике оливкове дерево» olea europaea); DLR теревинфъ, терпентіна: terebinthus — змішав середземноморську рослину pistacia terebinthus з терпентиновою олією (рум. terebintină), а румунський автор подібно сплютав невідому йому рослину з оливкою;

чемерица: стеригоае, сирѣч: ярбъ де мунте (stirigoáie «чемериця біла, ч-я чорна» veratrum album, v-m nigrum; iarbă de munte «гірське зілля») DLR черемица: anticyricon, atomos, polythizon, melampodium, melamorychizon, helleborus, euchimon, ч-ча бѣлая: pignator, ч-ча черная: elleborum, protion, melanorchizon;

червениц: ярбъ руменѣалъ (iarbă ruménă «червонаве зілля», бо rumenală «рум'янець, червінь»); DLR червенецъ: calla, doris, onophyllon, oncha, червленецъ: mydusa, anchusa, чрѣвленецъ: catanchusa, червленикъ: enchusa;

ягодичіе: дуд дин каре съ хрѣнскъ гѣндачі, карии фак мѣтаса (dud din care să hrănesc gîndaci, cari fac mătase «морва, morus, з якої живляться черваки, що роблять шовк»); DLR черничіе, ягодиче: morus;

ясень: фрәсенул (frásin «ясень» fraxinus excelsior); DLR ясень: fraxinus ясѣнь: bumelia;

Зі слов'янсько-латинського словника взято, імовірно, такі вирази:

иглица: мѣтура, сау ярбъ дин каре фак мѣтури, пелини (mătură sau iarbă din care fac mături, pelin «мітлиця або зілля, з якого роблять мітлички, полин», при чому: mături «мітлиця» sorgum vulgare, а серед родів полину йдеться, мабуть, про «нехворощ, вінички» artemisia scoparia); ЛСЛ (Париж) иглица: russus, russum (мабуть, ruscus «комиш, віханка»);

лукъ чеснокъ: оустурбю (usturoi «часник» allium sativum); ЛСЛ лукъ чеснокъ лѣсный: allium sylvestre, cepa silvestre; пор. ще DLR чеснокъ: allium, scorodon, ulpicum;

мазма (= манна?): мазъре (mázäre 1) «горох» pisum sativum, 2) «горох пільний» (pisum arvense); ЛСЛ манна полская: semen orixaе minoris (щось ніби «насіння рижу малого»);

мушкатовна какна (= мушкатовая галка): нукшоаръ писшоарă «мушкатний горіх» myristica fragrans); ЛСЛ мушкатовая галка: myristica nux;

слюз: налбъ (nalbă «мальва», див. повище слѣз); ЛСЛ слюзъ: *malva*, *malache*, слюзъ лѣсный, великий: *hibiscum*, -us, слюзъ высокий полный: *alcea*;
оуршына: пѣсцѣ (= пѣщѣ), аинул (pește de pădure «хміль» *humulus lupulus*; *ain* «вільха» *alnus* — годі собі однак пояснити сплутання хмелю з вільхою!); ЛСЛ олшина: *alneum*, олха: *alnus*;
ящер: шопръль (șopîrlă «ящірка»), може із сплутання двох сусідніх гасел в ЛСЛ: я щ е р ь , кóжа которая употребляютъ до рукоятія шабелнаго: *pellis e lateribus camelii callosa*, *pellis hircina*, я щ е р - к а : *lacerta* зри ехідна.
Втрое вище число виразів, які мають відповідника і в латинсько-слов'янській і в слов'янсько-латинській частині словника:
броск'віна: піярsekул (piérsic «персик» *malum Persicum*), ЛСЛ броскві-ня древо: *Persica nux*, DLR бросквіня полная: *cara*;
вълчечъ: пълъмідъ, ярбъ інгимпоасть (pălămida, iarbă îngimpoasă «будяк, *cirsium arvense*, колюче зілля»), ЛСЛ вълчецъ: *tribulus*, влъчечъ: *acanthaleuce*, волченъ: *tribullis*, -, рамна, бодакъ: *rhamnus*;
глуд: пъдучел (păducél «бояришник, глід» *crataegus monogyna*) ЛСЛ глогъ: охуацанта, *spina alba*, DLR глогъ: *oxuacanthes*, *cornus*, глогъ терніе бѣлое: *alba spina*, *dipsacon*, *darsisan*, *albus spinus*;
грушан (=груша): пърул; грûши: пъре (păr, множ. peri «груша; грушки» *pirus*); ЛСЛ груша: *pyrus*, грушка: *pyrum*; DLR груша, древо: *pyrus*;
емёло: въскъ деи копачи (visc de copaci «омела дерев» *viscum album*); ЛСЛ емёля: *viscum*, DLR емела на древахъ: *dryos hyphear*, зобъ, емёла на птицы; лепъ: *viscus*;
калпуста или крамви: варзъ (varză «капуста» *brassica oleracea*); ЛСЛ каппуста: *caulis*, к-а черная: *crambe*, *cramble* (!), DLR капуста: *brassica*, *lea*, к-а черная: *crambe*, *coramnes*, *equarium*;
клен: жугастру (jugastru «польовий клен» *acer campestre*); ЛСЛ кленъ: *acer*, DLR кленъ древо: *acer*, *zygia*, кленъ явор: *glinton*;
копръ мърарю (mărără «кріп» *anethum graveolens*); ЛСЛ копръ: *anethum*, DLR копръ: *mustela*, к-ръ вертоградный: *anethum*;
водный кривав'никъ: крин де апъ (crin de apă дослівно «водна лелія» *lilium*); ЛСЛ кровавникъ: *stratiotes*, *herba sanguinaria*, DLR кривав-никъ водный: *amaranthus*, *barba Iovis* кривавникъ: *militaris herba* кръвавникъ: *stratiotes*;
крокос: шофран (șofrân «крокос» *crocus sativus*); ЛСЛ крокось: *cnicus*, *cnecus*, DLR крокос: *crocus*, *cnicus*;
липа: теюл (tei «липа» *tilia platyphyllos*); ЛСЛ липа: *tilia*, DLR: *tilia*, *philyra*;
орѣхіи: ну́чіи (нис множ. nuci «волоський горіх» *iuglans regia*); ЛСЛ
орѣхъ: *nux*, о-хъ волоцкій: *iuglans*, DLR опѣхъ: *nux*, *caryon*;
орѣхов (? попсоване з: орѣх водный?): катастáни (! = *castán*, множ. *-ani*), 1) «каштан-марони» *castanea sativa*, 2) «гіркокаштан звичай-

ний» *aesculus hippocastanum*); ЛСЛ оръхъ вόдныи: *castanea*, *nux cornuta*, DLR оръхъ каштанъ: *castanea*;

осет: ярбъ інгимпоасе, інкипул пъл(ъ)мидеи (*iarbă înghimpoasă în chipul pălămidei* «колюча трава на лад будяка», *pălămidă* «будяк» *cirsium arvense*); ЛСЛ осéть полныи: *carduus sylvestris*, DLR осет: *carduus, pherusa, cinare, chalceos, lavacrum Veneris*;

папорос (= -оть): пáпоръ, шовар (*pápură* «киях, рогіз, шаш» *typha angustifolia*: *șovár* 1) «їжача головка» *sparganium ramosum*, 2) = *papură*, 3) «гайвір, осока берегова» *carex riparia*); ЛСЛ папоротъ: *filix*, DLR папорот: *filix, pteris, hermubais, blechnon, thelypteris*; спутання папороті з рогозом трапилося рум. авторові через близькість звучання укр. назви для папороті з рум. назвою для рогозу; полъй, воєшницъ сау измъ броштъскъ (*voieșniță?* sau *izmă broștească* «? або жаб'яча, водяна м'ята, полій» *mentha aquatica*); ЛСЛ полій: *polegium, blechum, semiscongii*, DLR полъ (й): *pulegium, teuthrion, blechon, arsemanthon*, полей: *calamintha*;

бритка (= редъка): ръдике (*ridíche* «редъка» *raphanus sativus*); ЛСЛ рéтка: *raphanus*, рéдка дивія: *armoracea, -atum*, DLR редковъ, хрѣнъ: *raphanus*, редка: *cortinon*, р-ка полная: *armon moracion, рѣдка дивая: ischas*;

репин: де палтин (*de páltin* «з явора» *acer pseudoplatanus*); ЛСЛ репина, яворъ: *acer platanus*, DLR репина: *platanus*, див. іще далі я в о ръ ;

рипи: напи (*nap* «ріпа», множ. *napi, brassica napus esculenta*) ЛСЛ рѣпа: *rapum, rara*, DLR рѣпа: *rapa, rѣpa* округлая: *napus*;

рожа. трандафир (*trandafír* «рожа» *rosa*); ЛСЛ рожа: *rosa*, DLR рожа: *rentifolia, coroneola, r-a, шипóкъ rosa*;

слива: прунул (*prun* «слива» *prunus domestica*); ЛСЛ слива древо: *prunus*, с-а овóщъ: *prunum*, DLR слива: *prunus*;

цъбулъ: чапъ (сепа «цибуля» *allium serpa*); ЛСЛ цебуля: *lateraria, DLR цебуля: pallarana, genon, ц-я, червленый лукъ: сере;*

черничie: прун сълбатек, сау порумбъ че фаче порумбе мари (*prun sălbatic sau porumbăr ce face porumbbe mari* «дика сливка або деревен, що родить великі тернові ягоди», *porumbăr* «дерен» *prunus spinosa*); ЛСЛ чернічіе овóщъ: *sycomorum*, DLR чернічіе, ягодичіе: *morus*, чрѣнічіе, ягодичина: *caprificus*; термінологія ЛСЛ і DLR тут полягає на Бериндиному «чрѣнічие: фігъ дікіх древо» (1653, 203а) ачи на грець. *sykomoréa* «морва»; собі мабуть незнані більше південні овочі рум. автор за типовою «середньовічною» звичкою зіндентифікував зі своїми туземними рослинами;

яблон: лемнул мърулуи (*lemnul mărului* «дерево яблуні» *pirus malus*); ЛСЛ яблонъ: *malus, pomus*, DLR я-нь: *pomus, я-нь* плодоносна: *malus*;

яворъ, репіна: палтини (*páltini*, множ. «явори» *acer pseudoplatanus*); ЛСЛ яворъ: *acer platanus*, DLR я-р, кленъ: *glinton, я-р, ясецъ, грабъ: ornus*;

Є ще й понад десяток укр. ботанічних назв, що їх годі зідентифіку-

вати в будь-котрому з-поміж знаних досі словників; можливо, що вони вилісані з якогось незнаного близьче зільника:
 березина: мѣстѣакън (mesteáčan «береза» betula); DLR береза: betula;
 берестіна: ўлмул (ulm «в'яз» ulmus);
 варухглав (= болиглав, -голов?): кукутъ сисútă «цикута, блекіт, болиголов, бугила, омег, свиняча вош» conium maculatum);
 брусвили́на: салбъ моáле (sálba moále «бересклет» evonymus latifolius), укр. бруселина це evonymus europea;
 букві́сца: крестецел, подбъл, брўстур (crestăteá, brústure «реп'ях» lappa maior, minor, tomentosa, podbeál «підбіл, білокопитник» tussilago farfara), укр. букві́ця це plantago maior;
 губ(и) диви: митърчи (mînătârcă, множ. -rci, «гриб-ширак» boletus edulis);
 заечáе капúста: ярба грасъ (iarbă grasă «блошки, курячий слід, сосонка portulaca oleracea);
 прáхи: оурзíчи (urgzică, множ. -ici 1) кропива urtica divina, 2) кропива жигавка urtica urens, 3) глуха кропива amium maculatum);
 свядйна: съндже́р (singer «свидина, дерен, гліг» cornus sanguinea);
 фискъ: фáгул (пиксь: фагул) (fag «бук» fagus silvatica); рум. переклад мабуть хибний, бо йдеться тут про букишпан bixus semper-virens, рум. cimișir;
 хрисант: флоаре де аур (floare de aur дослівно «золота цвітка»);
 черемка: сорбу (sorb «орябина-берека» pirus torminalis); рум. переклад хибний, бо укр. ч е р е м х а це prunus padus, рум. mălin;
 шипшина: мъчеш (măcés «шипшина, свербигуз» rosa canina).

Характеристичне, що, напр., серед віршів ієромонаха Климентія з поч. 18 в. «Рахуба древамъ рознимъ, якъ на вселенній много обріаетца (колко зналемъ и чувъ, tolko и написалемъ)» серед близько 70 ботанічних назв якраз типові збірні на -ина (березина, берестина, глодина, ольшина, свидина, шипшина ...). (ЗНТШ 81, 1908, стор. 109). На жаль, досі не вивчена номенклатура рослин по давніх укр. рукописних зільниках 16-18 вв. (напр., хоча б «Лѣчебника травника» 1534 р. харківської університетської бібліотеки, див. «Матеріали з етнографії худож. промислу», АН УРСР, Праці Укр. держ. музею етн. та худ. промислу, в. 3, Київ 1957, стор. 155).

Наш словничок кидає цікаве світло на укр.-молдавські взаемини в 17 в., зокрема в ділянці лексикографії; одинцем він тут не стоїть: Ст. Чебан (Славяно-румынский словарь Б-ки Москов. общества истории и древностей, РFB 71, 1914, стор. 75-88) називає серед збережених рукописних церковнослов.-рум. словників — 9 із 17 в., 2 з 18 в. та 1 із 19 в.; в поданому ним описі одного такого рукописного словника-перерібки Берингдиного «Лексикону» є серед доповнень додані ідентичні дві назви, що трапляються і в нашому списку: стор. 259 — берéза: мѣстѣкън, берéсть: улмул; інша однак укр. форма цих слів промовляє проти узaleжненості нашого словничка від оцього рукопису.

Питання — з якою ціллю складав рум. автор відповідники до укр.-церковнослов. назв рослин — задовільно розв'язати годі, не зневажши нічого певного близиче ні про обставини виникнення самого словничка, ні про особу укладача. Крім можливого ботанічно-фармакологічного інтересу, це могла бути й перекладацько-філологічна потреба: ідентифікувати подані в доступних слов'янських перекладах ботанічні назви по біблійно-церковних книгах (напр., в Острозькій Біблії). Румунська ботанічна номенклатура цього списка (як, зрештою, й літ. мови сьогодні) виявляє чимало слов'янських походженням назв (*bob*, *boz* (*ie*), *podbeal*, *pelin*, *răchită*, *ridiche*, *sporiș*, *șovar*, *troscot*) ачи запозичень через слов'янські мови (*șofran*, *sfeclă*). Зокрема, наявність безспірних укр. запозичень серед перелічених у цьому списку (*șovar*, *sporiș*, *boz*) промовляла б за молдавським походженням його автора. Через укр. посередництво проникала в Молдавію й книжна латинсько-чесько-польська ботанічна номенклатура типу *гусяча нога*: *talpă gîștei*, *Calep.* лат. *chenopus*, *anseris pes*, *herba* з грець. *chenopus*, *Calep.* Pol. *geszia nogą*, DLR *гусяя нога*.

Сама проблема генези укр. ботанічної номенклатури в оцьому словничку доволі скомплікована: 1) наскільки вона взята з церковнослов. частини Бериндиного «Лексикону», то відображує (нерідко недокладну!) термінологію, вживану по церковнослов. перекладах Біблії (головно Острозької з 1581 р.), 2) наскільки стосується трав і різних рослин нельоцальної рістні то взята зі словника Славинецького-Корецького й відображує польсько-латинську номенклатуру словників Калепіна й Кнапського; при тому слід відмітити, що ввійшло до них посередньо децьо й укр. народніх та створених традицією гербаріїв укр. ботанічних назв (напр. Стефана Фаліміжа, Ант. Шнеберга), 3) в випадку загальнопоширеніх ґатунків рослин (дерев), то укр. термінологія цього словничка передає загальнознану народню номенклатуру; а що й матеріял надто скрупний, та й дослідів з географії наших дотичних виразів сьогодні в нас іще нема, то, отже, годі зльокалізувати й самі ці терміни словничка.

Не скрізь рум. автор вірно підшукав рум. ботанічні відповідники (зокрема при травах), які відповідали б напр. латинсько-укр. термінології у Славинецького; вона, правда, в Славинецького не завжди консеквентна й не відповідає в дуже багатьох випадках нинішній прийнятій нашій номенклатурі. Алеж не було такої консеквентності ні в Кнапського, ні тим більше, в Калепіна: туди бо включено масу латинсько-грецької номенклатури Теофраста (4 в. перед Хр.), Діоскуріда, Плінія старшого, Колюмеля (I в. по Хр.) — часто в попсований по рукописах формі — і субституовано під їх середземноморську фльору відомі німецько-чесько-польським авторам середущоєвропейські ґатунки рослин (подібно як це зробили з біблійною близькосхідньою фльорою слов'янські й наші перекладачі св. Письма). Новітня систематизація й двочленна латинська (а за нею й наша наукова) номенклатура рослин виводиться аж від праць уппсальського ботаніка Карла

Ліннея (1707—88). Наявна в нас народня номенклатура являє собою схрещення прадавніх назв (при травах і кущах): а) за фармакологічно-практичним і знахарським використанням, напр., деревій, просирень, болиголов; приворот, бедринець, козелець; б) за якоюсь подібністю до плеканих городових та відомих — з додатком: кінський, песячий, вовчий, дикий, заячий, жаб'ячий, лісний, луговий; з частками не-, па-: нехворощ, паклен; в) за заобсервованими формами й властивостями цвіту, листків, кореня, тереноюї появі, напр., дзвіночки, слиз, молочай, подорожник; г) позначення з чужих мов: полій, фіялка, конвалія, барвінок, любицьк-любисток (лат.-нім.-поль.), дзіндзівер (рум.), шаш (угор.), комиш, куга (турк.) — із твореними на базі латинсько-польських зільників книжними назвами, які в дальшому через укр. зільники, а згодом і підручники, сходили в народ (напр. живокіст з якоюсь *herba convallaria*, безсмертник з якоюсь *sempervivum*). Про походження ботанічних назв див.: L. Guyot — P. Gibassier: *Les noms de plantes, Les noms des arbres, Les noms de fleurs*, Paris 1960; V. Machek: *Česká a slovenská jména rostlin*, Praha 1954; E. Wallmén: *Alte tschechische Pflanzennamen und Rezepte im Botanicon Dorstens*, Uppsala 1954; V. Gligić: *Etimološki botanički rečnik*, Sarajevo 1954; H. Carl: *Die deutschen Pflanzen- und Tiernamen, Deutung und sprachliche Ordnung*, Heidelberg 1957; A. Carnoy: *Dictionnaire étymologique des noms grecs de plantes*, Louvain 1959. Про нар.-лікувальне використання рослин у нас див.: В. Милорадович: *Народная медицина в лубенском уезде полтавской губернии*, КСтарина 1901, 1—8; F. Řehoř: *Lidová lečba u haličských Malorusů*, Časopis Mus. Českého, 1891, t. 65, II—IV; K. Moszyński: *Kultura ludowa Słowian*, cz. II, 1. Kultura duchowa, (Medycyna, wierzenia o roślinach), Kraków 1934, 210—29, 520—41; N. Ossadcha-Janata: *Herbs used in Ukrainian folk medicine*, New York 1952; Н. Осадча-Яната: Укр. народня медицина, Лікарський вісник, Нью-Йорк, ч. 2 (1954), стор. 19—25, ч. 3 (1955), 9—15, ч. 4 (1955), 14—18, ч. 6 (1956), 8—15, ч. 7 (1957), 17—23.

П р и м і т к а: З технічних причин в нашій статті передано кириличні літери: «ижиця» як и, «зіло» як з, «фіта» як ф, «ксі» як кс, «пси» як пс, «омега» як о, «малий юс» як я, румун. стрілковий «малий юс» як ін, а рум.-серб. літеру для дж як дж; DLR це дубровницька копія лат.-слов. словника Славинецького-Корецького *Dictionarium Latino-Rutenicum*. Пропущено теж значки наголосу над ъ, ѿ.

Olexa Horbatsch: Eine ukrainisch-rumänische Pflanzenliste aus dem Anfang des 18. Jhs.

An Hand der in M. Gasters Chrestomatie română, Bd. I, Leipzig—Bucureşti 1891, S. 355—57, abgedruckten Liste von etwa 90 „slav.“ Pflanzennamen (aus dem handschriftlichen Kodex „Ms. mixt. bibl. centr. Nr. 18“ der Zentralen Bibliothek in Bukarest) wird die ukr. Herkunft der meisten Pflanzennamen festgestellt: Sie wurden vermutlich von einem moldauischen Rumänen vielleicht in Kiew zum ersten Mal aus ukr. Lexika exzerpiert. Es sind darunter Namen von biblischen Pflanzen; diese stammen hauptsächlich aus dem kirchensla-

visch-ukr. Wb. von P. Berynda (Kiew 1627, 2. Ausgabe Kutejim 1653); sie weisen eine Ähnlichkeit auf auch mit der handschriftlichen ukr.-kirchenlav. Umkehrung vom Beryndas Werk „*Simonima slavenoroskaja*“, herausgegeben von P. Žytećkyj als Nachtrag in „*Očerk literaturnoj istorii malorusskogo naręcija v 17 i 18 vv.*“, Kiew 1889. Manches unter den Namen der einheimischen Pflanzen geht in dieser Liste auf das handschriftliche lat.-„slav.“ (ukr.) Wb. der Kiewer Mönche E. Slavynećkyj und A. Korećkyj-Satanovskyj zurück, dessen erhaltene sechs Abschriften Jahresangaben von 1642, 1650 und 1685 führen (die übrigen drei sind undatiert). Einiges bleibt in dieser Liste nicht identifizierbar und wurde vermutlich einem ukr. Kräuterbuch entnommen. Da die botanische Nomenklatur des Wb.s von E. Slavynećkyj u. A. Korećkyj-Satanovskyj sich sowohl auf die polnische aus dem Wb. von A. Calepino als auch die aus dem lat.-poln. Wb. von G. Knapski (1626...) stützt, weisen auch die rumän. Pflanzennamen dieser Liste Spuren der poln. Bezeichnungen auf.